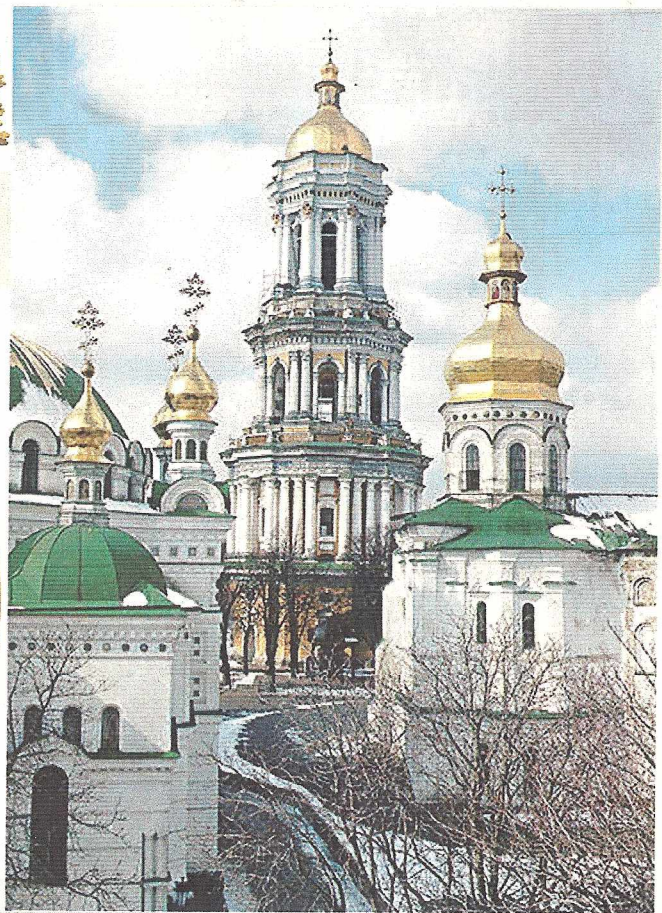

94(477)(082)
445

УКРАЇНА:
минуле і
сучасність

КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В ОКУПАЦІЙНУ ДОБУ З 1941 ПО 1943 РР.

(на матеріалах Державного архіву Дніпропетровської області)
(історико-методичний аспект)

Задорожна Л. В.,

*кафедра історії України, Криворізький державний педагогічний
університет*

Вивчення питань культури на уроках історії відіграє не аби-яку роль в реалізації завдань виховання патріотів Української держави, її майбутніх будівників та захисників. Тому нині як перед науковцями, так і перед викладачами стоїть невідкладне завдання – висвітити процес становлення і розвитку української культури історично, всебічно та найбільш об'єктивно на основі правдивих фактів та документів.

За 10 років незалежності українські дослідники переглянули багато суперечливих питань стосовно історичного шляху нашої Батьківщини. Серед тих, які поступово позбуваються колишнього радянського ідеологічного впливу є період Великої Вітчизняної війни. В шкільну програму по історії України за XI клас до вивчення цієї теми включено і урок, присвячений українській культурі в роки війни. На жаль, сучасні шкільні підручники з історії України повторюють радянську традицію надання матеріалу, коли в підручнику розповідалось про розвиток культури в радянському тилу, чи в евакуації, але нічого або майже нічого немає про культуру українців в умовах німецько-фашистського окупаційного режиму. Виникає враження, що культурне життя на загарбаних територіях України нібито завмерло. На наш погляд, така ситуація склалася внаслідок певних причин. По-перше, цей період історії в радянську добу висвітлювався занадто заідеологізовано, а значить необ'єктивно. По-друге, дослідженням питань культурного розвитку під час німецької окупації займалася обмежена кількість істориків: це, насамперед, Коваль М.В,

Першина Т.С. та ін.¹ По-третє, проблеми культурного життя, як і питання всієї соціальної політики окупаційної влади тільки починають ретельно досліджувати сучасні українські історики, такі, наприклад, як Косик В., Король В.Ю., Мошик І.В., Потильчак О., Радченко Л.О. та ін.² Тому під час вивчення питань культурного життя українського населення в окупаційну добу хотілося б порадити вчителям та учням не обмежуватись матеріалом підручника і відіслати їх до публікацій, які з'явилися останнім часом в періодичних виданнях та навчальних посібниках з історії України, або безпосередньо до архівних фондів обласних архівів періоду 1941-1944 рр. Відповідний аналіз джерельної бази надає учням змоги поновити свої знання, набути навичок та досвіду в роботі з історичними документами, використовувати додатковий матеріал під час опрацювання тем: "Культура в роки війни" та "Наш край в роки війни".

На наш погляд, об'єктивне ставлення до будь-якого періоду української історії починається з аналізу документальних матеріалів регіонального значення. Ця стаття має на меті допомогти вчителям та учням-старшокласникам у вивченні теми "Культура України в роки війни" через висвітлення та аналіз культурного життя цивільного населення м. Дніпропетровська в період німецької окупації з 1941 по 1943 рр. за допомогою матеріалів Державного архіву Дніпропетровської області (ДАДО).

Наприкінці серпня 1941 року м. Дніпропетровськ, як і майже всі східні райони окупованої німцями України, увійшли до так званого Рейхскомісаріату, який в свою чергу був поділений міністерством у справах окупованих східних областей на 6 генералбецірків (округів). Дніпропетровськ став центром одного з таких округів. Крім того, 5 великих міст Рейхскомісаріату виділялось у так звані крайзгебіти "міського типу", які підпорядковувались безпосередньо генеральним комісарам. Серед них визначався також Дніпропетровськ.

Соціальна політика нової влади, частиною якої була і культурна галузь, впроваджувалась в життя за допомогою

місцевих адміністративних установ, так званих управ, які формувалися з представників окупованого цивільного населення. В м. Дніпропетровську управа з'явилася 02.09.1941 року на чолі з інженером Соколовським П.Т.³ Орган самоуправління, названий Дніпропетровською міською управою, повинен був виконувати розпорядження як місцевого, так і окружного комісарів, діяльність яких в свою чергу безпосередньо контролював рейхскомісар України Е.Кох.

Матеріали обласного архіву свідчать, що крім виконання завдань, які виходили з розпоряджень та наказів Рейхскомісаріату і складалися головним чином з потреб німецької армії в умовах війни⁴, міська управа брала на себе вирішення питань по відновленню господарського та культурного життя в місті⁵. Зробити це під контролем окупаційних органів влади, які керувалися на початку війни і окупації генеральним планом "Ост", було дуже складно. Відомо, що розв'язуючи агресію проти Радянського Союзу А.Гітлер та його однодумці менше за все думали про забезпечення майбутнього культурного розвитку "визволених від жидобільшовицьких орд" народів СРСР. Не стали виключенням і українці, сприяти культурному розвитку яких фюрер вважав непотрібним і помилковим⁶. Його соратник Г.Гімлер, виступаючи навесні 1942 року перед вищими чинами СС і коаліції у Житомирі, підкреслював: "Принципова лінія для нас абсолютно ясна – цьому народу не треба надавати культуру"⁷. Одночасно імперське міністерство по справах окупованих східних областей розробило і розповсюдило секретну директиву під назвою "Політика та керівництво людьми на Україні", в якій зазначалось, що "українець, як представник пасивного народу, знаходиться у природи в полоні. Він не може керувати відносинами, відносини керують ним". В документі проголошувалась ідея культурної відсталості українського народу, бо "нібито українська раса є конгломератом народів та племен", тому "українська мова – це суміш різних справжніх мов", а "українські танці та музика повністю запозичені...від

сусідніх народів". Стосовно саме таких положень робився висновок, що "люди на цій території нездатні до творчої праці, вони можуть тільки підкорятися, тому віжки повинні бути завжди напружені..."⁸. Щодо носіїв української культури-інтелігенції, то разом з військовополоненими, комуністами, комсомольцями, іншими радянськими активістами та євреями вона підлягала фізичному знищенню, бо представники нової влади небезпідставно бачили в ній майбутніх ворогів німецької держави.

Таким чином, плани фашистських загарбників не залишали жодних надій на збереження національної культури на Україні.

Щоправда, на перших порах гітлерівці, щоб викликати симпатії серед окупованого населення до своєї влади та знайти нового союзника в боротьбі з більшовиками принаймі не заважали спробам місцевої інтелігенції відродити національну українську культуру на окупованих територіях. Мабуть саме тому перше рішення Дніпропетровської міськуправи від 13.09.41 року був наказ №1 про перехід всього діловодства на українську мову⁹. Документальний матеріал початку окупації свідчить, що в місті з 05.09.41 року почав робити Художній музей¹⁰; при відділі мистецтв міськуправи організована концертно-естрадна група¹¹; відкрили свої двері театр ілюзій¹² та три кінотеатри¹³; а з 1941 року почав показ вистав Український музично-драматичний театр ім. Т.Г. Шевченка (УМДТ)¹⁴. Працював в місті і радіокомітет, який крім німецьких маршів та політичних повідомлень німецькою мовою пропонував трансляцію українських народних пісень¹⁵. В період з 01.10.41 по 01.11.1941 р. Проходив набір студентів для навчання в університеті, політехнічному та транспортному інститутах¹⁶. Наприкінці жовтня 1941 року більшість шкіл міста приступила до занять¹⁷. Протягом другої половини 1941 року в місті, як і в області, формувалися осередки товариства "Просвіта"¹⁸, члени якого брали активну участь у виданні місцевої "Дніпропетровської газети" – рупора міської управи. Прихильники ОУН – Б почали друкувати у місті свою газету під

назвою "Вільна Україна"¹⁹. Але по мірі віддалення фронту на схід влада військової адміністрації, яка прагнула здобути підтримку українського населення і не мала завданням встановлювати жорстокий окупаційний режим, замінюється адміністрацією Рейхскомісаріату, яка взяла під свій контроль багато аспектів українського життя і почала певну реорганізацію в культурній галузі, направлену перш за все на обмеження діяльності українців в цьому напрямку.

Ще наприкінці жовтня 1941 року місцеві жителі мали позбутися одного з джерел інформації, бо вийшов наказ міської управи "всьому населенню м. Дніпропетровська здати свої радіоприймачі протягом тижня"²⁰. В грудні цього ж року в місті за наказом рейхскомісара була припинена навчальна діяльність в закладах освіти²¹. 10.01.42 року військова рада міста заборонила існування яких би то ні було союзів, зборів та процесій (крім поховань та свята Хрещення). В лютому 1942 року будинок Історичного музею було віддано під службову квартиру міського комісара, а експонати перевезені до Художнього музею²². Позбулися своїх місць розташування і дніпропетровські театри. За наказом німецької адміністрації трупи української та російської драм і опера мали працювати в приміщенні УМДТ²³. При тому, що німці постійно намагалися скоротити робітників театральних колективів, а тих хто залишився, примушували існувати суто на свої кошти без надії на будь-яку дотацію з боку "нової влади"²⁴.

Таким чином, окупанти намагалися максимально скоротити установи галузі культури в місті та позбавити матеріальної допомоги тих, хто ще залишився працювати. Так, з 16.02.1942 року, згідно "Циркуляру про економію електроенергії та вугілля", вони позбулися можливості працювати повний робочий день. Через вивезення до Німеччини та пошкодження багатьох книг, експонатів, театального реквізиту та т. ін. заклади культури позбавилися своєї матеріальної бази. Крім того, всі вони знаходились під наглядом відділу пропаганди і не мали змоги розвивати свій творчий потенціал на повну силу.

Співробітники установ культурної галузі отримували невелику заробітну платню і лише 250-300 г хліба на добу по картках²⁵, в місті було конфісковано майже все паливо. Взимку 1941/42 рр. інтелігенція міста була приречена на смерть від голоду і холоду.

Але виконувати свої наміри, які склалися ще на початку війни на 100% німці уже не могли. Провал плану “блискавичної війни” та впровадження політики “тотального вилучення” на окупованих територіях досить швидко викликали розчарування навіть у тієї частини українців, що з початку війни повірила міфам нациської пропаганди “про визвольну місію німецького вермахту в Україні”. Тому вже 10 квітня 1942 року у декреті “Про ставлення до культури українців” наголошувалось: “Метою нашої політики є залучення українського населення до добровільного співробітництва, а це вимагає терпеливого ставлення до притаманної їм культури”²⁶. Як свідчать документи, це положення декрету принаймі в м. Дніпропетровську місцевою владою виконувалось. В лютому 1942 року відновилося навчання в освітніх закладах міста²⁷. Під керівництвом відділу освіти міської управи почали працювати 32 початкових школи, 6 ремісничих та 3 фахові школи (автошкола, землевпорядчий, індустріальний технікуми)²⁸; деякий час працювали музична, театральна та фельдшерсько-акушерська школи. Навесні 1942 року в університеті, який очолив професор, доктор біологічних наук І.Ф. Розгін, діяло 7 факультетів (історико-географічний, філологічний, сільськогосподарський, медичний, біологічний, фізико-математичний і хімічний), на яких працювало 250 викладачів, з них 43 професора та 71 доцент, в різний час навчалось приблизно від 1300 до 2300 студентів²⁹. До складу політехнічного інституту увійшли колишній гірничий, хіміко-технологічний, металургійний та будівельний інститути. На 5 факультетах навчалось близько 600 студентів. До складу 115 викладачів входило 15 професорів та 50 доцентів. Очолив інститут член - кореспондент української Академії наук К.І. Татомір. Транспортний інститут на чолі з головою обласної

управи П.В. Олейниченко складався з 4-х факультетів та навчав близько 200 студентів.

Діяли в місті і суто наукові установи, такі, як гідробіологічний інститут, інститут фізіології та клінічної медицини, ботанічний інститут, інститут місцевого господарства, інститут прикладної фізики та хімії, біологічна станція на р. Самарі, зоологічний та геологічний музеї; Бактеріологічний інститут. Як бачимо, не всі галузі науки змогли розвиватися в період окупації, а тільки ті в діяльності яких була зацікавлена німецька влада.

“З метою піднесення культурного рівня населення” з 1942 року при міськуправі працює культурно-освітній відділ під керівництвом професора Н.Н. Зеленського. Відділу були підпорядковані Український музичний театр, хорова капела бандуристів, 3 кінотеатри, з яких тільки один обслуговував виключно цивільне населення; історичний музей³⁰; 3 бібліотеки, водна станція і стадіон, на якому періодично проводились футбольні змагання³¹ та філармонічний оркестр, при міськуправі³². УМДТ ім. Шевченка з початку своєї діяльності 09.11.1941 року і до липня 1943 року здійснив більш 20 постановок української оперної та російської драматичної класики. До репертуару театру входили вистави “Майська ніч”, “Запорожець за Дунаєм”, “Наталка Полтавка”, “Мазепа”, “Вій”, “Бешеные деньги”, “Без вины виноватые” та ін. Труппа складалася з 250 акторів, які поділялися на українську та російську групи. Постанови та їх акторський склад затверджувала репертуарна комісія, яка почала діяти з серпня 1942 року. До її складу увійшли професор Зеленський П., професор Козар П.А., професор Ващенко В.С., директор театру Голобородько П.П., режисери російської та української групи та художник театру Резников³³. Відвідувати театри згідно наказу Рейхскомісара від 06.07.1942 року німці і українці повинні були окремо³⁴, але популярність української драми в м. Дніпропетровську від цього не постраждала. За свідченням документів білети ортс Комендатурі видавались заздалегідь на

кожну виставу. Щоб уникнути невдоволення серед німецьких військових, штадткомісар Клостерман наказав 80% продавати солдатам та офіцерам вермахта (50% і 30% відповідно), а також він заборонив відпускати в одні руки більше 2-х квитків³⁵.

Популярною серед українського та німецького населення була і Хорова капела бандуристів, до складу якої на 16.06.1942 р. входило 65 осіб³⁶. На своїх концертах колектив, під керівництвом хормейстера М. Грося, виконував виключно український репертуар. Це була музика Стеценка, Лисенка, Степового; виконувались пісні на слова поетів Шевченка, Чернявського, Чупринки, українські народні пісні, романси, шедрівки та ін.³⁷

Заходами по піднесенню національного культурного життя в місті деякий час займалось міське товариство "Просвіта". В статуті своїм завданням товариство проголошувало організацію національно-побутових свят, вистав, розваг, концертів, лекцій³⁸. Так, за ініціативою просвітян, у березні 1942 року "місто урочисто відсвяткувало шевченківські дні"³⁹. Але частіше "Просвіти" на окупованій території перебували під контролем та впливом членів ОУН, тому, поступово, перетворились на філії фракцій ОУН-М та ОУН-Б, вони втягувались в політику, чим викликали роздратування окупантів. Врешті-решт діяльність товариства "Просвіта" в м. Дніпропетровську була заборонена уже в середині 1942 року⁴⁰.

Частиною культурного життя міста була і місцева "Дніпропетровська газета", яка виходила майже безперервно на протязі всієї окупаційної доби. В ній друкувався не тільки інформаційний або пропагандистський матеріал. Дуже часто в газетних номерах з'являлись статті, присвячені діяльності відомих діячів науки та культури (наприклад, про таких як Грушевський, Яворницький); сторінникам з історії України, географії та природи рідного дніпропетровського краю. Місцеві літератори та поети друкували свої оповідання і вірші. З матеріалів газети можна дізнатися, що з 10 по-- 25 грудня 1942 року в Дніпропетровську пройшла виставка художників міста,

де були представлені картини відомих на Україні художників: В.В. Корнєєва, Т.М. Максименка, М.С. Погребняка та ін.⁴¹. Вона отримала позитивний відгук з боку німецької влади, представники якої зазначили, що українські художники під час “більшовицької неволі” не втратили почуття “ласки, світу, любові” та рекомендували зібрати всі творчі сили разом⁴². Хотілося б відмітити, що в умовах напівголодного існування міського населення і в першу чергу діячів культури, в умовах відсутності будь-якої допомоги з боку нової влади творчим силам міста, організувати таку виставку було справою нелегкою і майже неможливою, якщо б в свій час не з’явився в м. Дніпропетровську комітет Самодопомоги, одним з осередків якого стало товариство художників міста⁴³. Саме ці та їм подібні організації (“Товариство матеріальної допомоги студентству”, кооператив “Освітнянин” та ін.) своїми силами підтримували, зберігали та рятували від голодної і холодної смерті найкращі національні творчі сили, які залишились тут і розділили в жахливі дні війни та фашистської окупації свою долю з долею рідного міста.

Не слід також забувати, що для німців в Радянській Україні існувало дві культури: українська і радянська. Всі поступки, на які йшли окупанти в питанні розвитку національної культури українців зовсім не стосувались радянської культури. В цьому напрямку генеральна лінія нової влади залишалася незмінною. Протягом всієї окупаційної доби, все що стосувалося проявів радянської культури підлягало безумовному знищенню. В свою чергу, відділ пропаганди, який діяв при німецьких владних установах здійснював постійний вплив на подальший розвиток української культури. В кінотеатрах міста йшов показ німецьких пропагандистських фільмів та кіножурналів. Постачалась та розповсюджувалась відповідна література (приходили брошури під такими назвами, як наприклад, “Каторжний соціалізм”, “Чому я ворог більшовицької влади”, “Як живе німецький робітник” та таке подібне⁴⁴). Серед населення міста впроваджувались нові свята: (наприклад, 1 травня стало святом

праці та відродження природи; 22 червня - Днем дружби українського та німецького народів, а 21 квітня урочисто святкували день народження фюрера). В матеріалах ДАДО знаходяться пропагандистські лекції та доповіді, наприклад, на такі теми: “Наш український театр”⁴⁵; “Матір та дитина”⁴⁶; “Виховання нового студента”⁴⁷ та таке інше, де підкреслюється неабияка роль нової влади в справі “визволення” українського народу від “ідеологічних кут більшовизму” та можливості “вільного” розвитку української нації під керівництвом “великого німецького народу” у “новій Європі”. Окупанти робили спроби використання у своїх намірах українських традицій та звичаїв. 03.03.1942 року в міськуправі м. Дніпропетровська з’явився документ, в якому пропонувалося при німецькому генеральному комісаріаті на Україні згуртувати вчених та інших видатних українських діячів культури в “Українську академічну національну директорію”. В кожній області, районі, селі поставити відповідно кошових атаманів, курінних полковників та сотників, а при них забезпечити тимчасово до кінця війни діяльність військово-козачих кошових, курінних та сотницьких рад. При кожному полку пропонувалось організувати свою капелу бандуристів та співаків. Така пропозиція пояснювалась виключно пропагандистськими цілями та намірами “виявити ворогів нового порядку”⁴⁸. Своє справжнє обличчя нова влада показала влітку 1943 року, коли Радянська армія почала остаточне визволення України від німецько-фашистських загарбників. В місті активізував свою діяльність так званий “штаб Розенберга”, який займався пошуком та вивезенням до Німеччини художніх та інших культурних цінностей з окупованих територій. Були пограбовані та спалені будинки горного, металургійного, транспортного, медичного, хіміко-технологічного інститутів. Позбулися своїх експонатів Художній, Історичний музеї та Музей революції. Більшу частину трупи УМДТ також було вивезено до м. Києва. В жахливому стані зустріли своїх визволителів школи та медичні заклади міста⁴⁹. Зараз вже важко підрахувати скільки

представників української інтелігенції м. Дніпропетровська вмерло від голоду, холоду, знущань та репресій фашистських загарбників.

Отже, можна впевнено стверджувати, що використання архівного матеріалу в навчальному процесі відкриває можливості наочної демонстрації школярам, що українська культура продовжувала існувати на загарбаних німцями територіях України не завдяки, а навпаки існуючим порядкам та намірам господарів. Попри всі перешкоди та ідеологічні тиски, в жахливих умовах окупаційного режиму українці прагнули зберегти свою культуру як ядро своєї нації.

Література

1. Коваль М.В. “Просвіта” в умовах “нового порядку” (1941-1944 рр.)//Український історичний журнал.-1995.-№2.-С.37-42; Общественно-политическая жизнь трудящихся Украины в годы Великой Отечественной войны: Сборник научных трудов.-К.,1988.-С.231; Першина Т.С. Фашистський геноцид на Україні.-М.,1985.-С.172.

2. Косик В. Україна і Німеччина в другій світовій війні.-Львів, 1993.-С.533; Король В.Ю., Мошик І.В. Фашистський окупаційний режим на Україні та становище інтелігенції //Трибуна.-1997.-№ 9-10; Потильчак О. Мовне питання в політиці нацистської окупаційної влади в Україні //Історія в школі.-1998.-№12.-С.10-13; Семененко В.І., Радченко Л.О. Історія України з прадавних часів до сьогодення.-Х.,2000.-496 с.; Історія України.-Львів,1998.-488с.

3. Державний архів Дніпропетровської області (ДАДО).-Ф 2276.- Оп.1.-Спр.1.-Арк.3.

4. Загорулько М.М., Юденкович А.Ф. Крах плану “Ольденбург”.-М., 1980.-С.124.

5. ДАДО.-Ф. 2276.-Оп.1.-Спр.1.-Арк.3.

6.Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні.-Львів,1993.-С.533.

7. Потильчак О. Мовне питання в політиці нацистської окупаційної влади в Україні//Історія в школі.-1998.-№ 12.-С.10.

8. Общественно-политическая жизнь трудящихся Украины в годы Великой Отечественной войны и Сборник научных трудов.-К.,1988.-С.147.

9. ДАДО.-Ф. 2276.-Оп.1.-Спр.25.-Арк.5.

10. Там само.-Спр.106.-Арк.92.

11. Там само.-Арк.98.

12. Там само.-Арк.109.

13. Там само.-Спр.25.-Арк.106.

14. Там само.-Спр.106.-Арк.66.

15. Там само.-Спр.106.-Арк.66.

16. Клец В.К. Окупаційний режим і організація роботи учбових закладів Дніпропетровської області в період другої світової війни (1941-1943 рр.)//Надніпрянський історико-краєзнавчий збірник.-Вип.1.-Дніпропетровськ,1998.-С.293.

17. Дніпропетровська газета.-1941.-21 жовтня.

18. ДАДО.-Ф. 2276.-Оп.1.-Спр.106.-Арк.10.

19. Шахрайчук І.А., Слободенюк М.А. Деякі аспекти діяльності легальних українських громадських об'єднань на Дніпропетровщині в період німецької окупації (1941-1944 рр.)//Надніпрянський історико-краєзнавчий збірник.-Вип.1.-Дніпропетровськ,1998.-С.300.

20. ДАДО.-Ф. 2276.-Оп.1.-Спр.1.-Арк.13.

21. Там само.- Спр.28.-Арк.100.

22. Там само.- Спр.110.-Арк.298.

23. Там само.- Спр.5.-Арк.46.

24. Там само.- Спр.1561.-Арк.78.

26. Потильчак О. Там само.-С.10.

27. ДАДО.-Ф. 2276.-Оп.1.-Спр.110.-Арк.106.

28. Там само.- Спр.9.-Арк.92.

29. Клец В. К.Там само.-С.194.

30. ДАДО.-Ф. 2276.-Оп.1.-Спр.9.-Арк.92.

31. Там само.- Спр.923.-Арк.232.

32. ДАДО.-Ф.2281.-Оп.1.-Спр.21.-Арк.19.

33. ДАДО.-Ф. 2281.-Оп.1.-Спр.11.-Арк.80 об; Ф. 2276.-Оп.1.-Спр.139.-Арк.5.
34. ДАДО.-Ф. 2276.-Оп.1.-Спр.77.-Арк.145.
35. ДАДО.-Ф. 2281.-Оп.1.-Спр.11.-Арк.145.
36. ДАДО.-Ф. 2276.-Оп.1.-Спр.166.-Арк.87.
37. ДАДО.-Ф. 2281.-Оп.1.-Спр.2.-Арк.14.
38. ДАДО.-Ф. 2276.-Оп.1.-Спр.166.-Арк.10.
39. Там само.- Спр.110.-Арк.928.
40. Там само.- Спр.166.-Арк.74.
41. ДАДО.-Ф. 2276.-Оп.1.-Спр.99.-Арк.2; Ф. 2311.-Оп.1.-Спр.210.-Арк.85.
42. ДАДО.-Ф. 2276.-Оп.1.-Спр.10.-Арк.73.
43. Там само.- Спр.32.-Арк.44.
44. Там само.- Спр.923.-Арк.279.
45. Там само.- Спр.106.-Арк.113.
46. Там само.- Спр.1004.-Арк.27.
47. Дніпропетровська газета.-1941.-29 листопада.
48. ДАДО.-Ф. 2276.-Оп.1.-Спр.1060.-Арк.26.
49. Борисов Г.А. Невідомий Дніпропетровськ//Спадщина: (36.статей, присвячена 75-річчю ДАДО). -Дніпропетровськ, 1999.-С.197.

РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА НАВЧАННЯ ЯК ПЕРЕХІД ВІД КЛАСНО-УРОЧНОЇ СИСТЕМИ ДО ЛЕКЦІЙНО- СЕМІНАРСЬКОЇ

*Карачун С. Л.,
Тернівський технікум КДТУ*

Вивчаючи досвід реалізації принципу модульності у різних системах навчання (П.Юцявічене, А.Алексюк, А.Фурман) приходимо до висновку, що цей принцип не просто передбачає поділ навчального матеріалу на частини для різних категорій студентів. Принцип модульності дає змогу студентам більш самостійно працювати за індивідуальними картами модулів (2-3